

Mariola ZALEWSKA, Waldemar KOZIOŁ, Grzegorz TCHOREK
Uniwersytet Warszawski

UWARUNKOWANIA SKUTECZNEGO WYKORZYSTANIA STRUKTUR KLASTROWYCH W REGIONALNEJ POLITYCE KONKURENCYJNOŚCI. PRÓBA OCENY NA PRZYKŁADZIE POWIATU GRÓJECKIEGO

W artykule autorzy przedstawiają uwarunkowania rozwoju powiatu grójeckiego. Podejmują próbę identyfikacji przewag konkurencyjnych w wybranych obszarach działalności gospodarczej na terenie powiatu. Powiat grójecki wykreował co najmniej w sadownictwie silne środowisko konkurencyjne o znaczeniu międzynarodowym, utożsamiane z istnieniem klastra owocowego.

1. WPROWADZENIE

Celem niniejszego opracowania jest próba oceny potencjału konkurencyjnego powiatu grójeckiego przy wykorzystaniu koncepcji struktur klastrowych rozumianych jako względnie odosobnione i skoncentrowane geograficznie podsystemy gospodarcze. Powiat ten był zbadany w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Klasy i sieci aktorów jako kluczowe czynniki strategii budowania konkurencyjności regionów na przykładzie województwa mazowieckiego”. W artykule autorzy podejmują próbę zidentyfikowania istotnych dla powstawania klastrów obszarów przewag komparatywnych dla powiatu grójeckiego biorąc pod uwagę następujące czynniki: zasoby finansowe, zasoby ludzkie, środowisko wspierające rozwój powiatu.

Definiowanie pojęcia konkurencyjności w odniesieniu do jednostek administracyjnych jest złożone. Nie jest to łatwe na gruncie nauk ekonomicznych czy teorii zarządzania. Dzieje się tak ponieważ pojęcie to można rozpatrywać w wielu wymiarach. Wobec tego autorzy proponują bardziej „narzędziowe” ujęcie tego problemu. Można wskazać kilka jej wymiarów, np.:

- zdolność osiągania ponadprzeciętnych wyników ekonomicznych przez podmioty działające w danej jednostce terytorialnej;
- zdolność aktorów lokalnych do kreowania środowiska biznesowego podnoszącego poziom aktywności gospodarczej w danej jednostce terytorialnej;
- zdolność do przyciągania inwestycji dokonywanych przez podmioty lokalne, ale też krajowe (z innych jednostek terytorialnych) i, przede wszystkim, zagraniczne;

- zdolność do zapewnienia mieszkańcom regionu lepszych warunków cywilizacyjnych, ekonomicznych itp.;
- zdolność do kreowania większego tempa wzrostu gospodarczego niż ma to miejsce w przypadku innych jednostek terytorialnych.

Zdaniem autorów wszystkie te, i jeszcze wiele innych, przesłanek większej konkurencyjności traktować można łącznie. Dla ich osiągnięcia niezbędne jest wytworzenie odpowiedniego środowiska (zaplecza) biznesowego, a także więzi kooperacyjnych. Stąd właśnie zainteresowanie koncepcją klastrów, jako naturalną metodą badawczą dla oceny zdolności do kreowania konkurencyjności regionu.

Celem pierwszej części artykułu jest próba przedstawienia teoretycznych podstaw koncepcji klastrów jako narzędzia polityki regionalnej. Koncentracja geograficzna, kooperacja, ale też i konkurencja podmiotów gospodarujących we wzajemnym sąsiedztwie w ramach struktur klastrowych zwiększa bowiem ich efektywność działania dzięki wzrostowi interakcji, ograniczeniu niepewności, większej liczby graczy i redukcji kosztów transakcyjnych. Jednocześnie polityka stymulowania rozwoju klastrów staje się powszechnie zalecanym narzędziem podnoszenia efektywności gospodarowania zasobami, wsparcia innowacji i transferu technologii, szerzej, podnoszenia konkurencyjności regionów. Natomiast w drugiej części artykułu przedstawiono przegląd danych statystycznych charakteryzujących podstawowe społeczno-ekonomiczne parametry powiatu grójeckiego oraz próbę ich analizy z punktu widzenia wpływu na powstawanie i rozwój rozpoznanych struktur klastrowych.

Powiatu grójecki leży poza warszawskim obszarem metropolitalnym, na obszarze o słabo ukształtowanej działalności przemysłowej, ale stosunkowo silnej aktywności rolniczej. Dotyczy to przede wszystkim tradycyjnej działalności sadowniczej i związanym z nim przetwórstwem owocowo-warzywnym. Pozornie wydaje się, że rolnictwo nie jest tym działem gospodarki, który wymaga stałego potencjału naukowego i transferu wiedzy. Tymczasem przykład regionów w Europie Zachodniej o analogicznym charakterze gospodarczym np. belgijskiego St. Truiden wskazuje, jak rozwój nowoczesnych (opartych o nowe technologie) metod składowania może przyczyniać się do budowy i utrwalania przewagi konkurencyjnej, która w tej branży ma charakter nietrwały.

Odwolanie się do tego regionu nie jest przypadkowe. Autorzy niniejszego artykułu mieli okazję obserwacji organizacji rynku producentów owoców twardych w tym regionie (klasyczny klaster) i to właśnie przedstawiciele belgijskich związków producenckich wskazali na okolice Grójca jako ich potencjalnie największego konkurenta w Europie. Być może miało to charakter kurtuazyjny, ale z tej części Europy tylko część województwa mazowieckiego była dla nich rozpoznawalna i do tego ważna. Należy podkreślić, że nie wskazali pojedynczego lub kilku producentów lub innych uczestników rynku, wyraźnie wskazano na region. Daje to dobre uzasadnienie dla przeprowadzonych badań, których wynikiem jest m.in. niniejszy artykuł.

2. POWIAT GRÓJECKI JAKO CZĘŚĆ WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Gospodarka województwa mazowieckiego wytwarza największą część (ponad 20%) PKB Polski i jest notowane w wielu rankingach jako jedno z najbardziej konkurencyjnych. Jest jednocześnie jedynym polskim regionem, który przekroczył granicę 75% PKB *per capita* w stosunku do średniej w Unii Europejskiej. Niemniej jednak dominująca rola aglomeracji warszawskiej (w przypadku aglomeracji

warszawskiej wskaźnik ten przekracza 110% średniej unijnej) powoduje znaczącą polaryzację regionu. PKB *per capita* w Warszawie był przeszło czterokrotnie wyższy niż w najbiedniejszym podregionie ostrołęcko-siedleckim i wynosił w 2005 r. 77.001 zł, co dało pierwsze miejsce wśród 45 polskich podregionów¹. Trzy mazowieckie podregiony (związane z dużymi ośrodkami miejskimi) znajdują się w pierwszej dziesiątce polskich podregionów pod względem zamożności, zaś dwa pozostałe zajmują odpowiednio 34. i 35. miejsce pod względem PKB na mieszkańca.

Powiat grójecki jest położony w Polsce centralnej, w województwie mazowieckim. Z jednej strony należy do zamożnego województwa mazowieckiego z silnym wpływem metropolii warszawskiej z drugiej strony graniczy z podregionem radomskim (województwa mazowieckiego) i województwem łódzkim, które doświadczyły w ostatnich latach zapaści ekonomicznej.

Administracyjnie powiat grójecki składa się z 10 gmin: Belsk, Błędów, Chynów, Goszczyn, Grójec, Jasieniec, Nowe Miasto, Mogielnica, Pniewy, Warka. Na terenie powiatu znajdują się cztery gminy o charakterze miejskim są to Grójec, Warka, Nowe Miasto nad Pilicą i Mogielnica. Miasta są dobrze skomunikowane z siedzibą powiatu (Grójec). Uderzająca jest silne zróżnicowanie aktywności gospodarczej skoncentrowanej głównie wokół dwóch największych miast powiatu (Grójec i Warka). Najmniejsza aktywność ma miejsce w okolicach Nowego Miasta nad Pilicą. Przez powiat przebiega linia kolejowa Warszawa-Radom, a także drogi krajowe:

nr 7 (przebudowywana obecnie do standardu drogi ekspresowej na całej długości tej trasy w powiecie grójeckim), nr 50 (obwodnica tranzytowa Warszawy) oraz nr 79.

Powiat dysponuje też dobrą, w dodatku modernizowaną siecią dróg wojewódzkich. Infrastrukturę komunikacyjną powiatu można wobec tego ocenić co najmniej jako dobrą.

Według rejestru KRS w powiecie grójeckim działało w latach 2000-2008 - 311 podmiotów gospodarczych mających siedzibę w analizowanej jednostce terytorialnej. Najwięcej z nich funkcjonowało w następujących branżach (w wykazie pomija się podmioty o niesprecyzowanej specjalizacji):

- duzi producenci owoców – 20 (w tym zorganizowani w spółdzielnie – 4),
- wsparcie dla działalności rolniczej (głównie sadowniczej) – 45,
- przetwórstwo spożywcze – 38,
- pośrednictwo w hurtowym obrocie owocami – 24,
- produkcja opakowań – 10.

Oprócz wskazanych wyżej podmiotów w powiecie grójeckim funkcjonuje także 5 instytucji bankowych, 20 podmiotów z branży budowlanej, czy 12 z chemicznej i farmaceutycznej, a także 10 zajmujących się produkcją części samochodowych oraz naprawami pojazdów mechanicznych oraz 17 zajmujących się usługami transportowymi.

Powyższe dane wskazują na istnienie dużego klastra związanego z produkcją, handlem i przetwórstwem owoców, klastra (a właściwie dwóch- Grójec i Warka) transportowego, a także chemicznego i związanego historycznie ze słomczyńską giełdą samochodową klastra samochodowego (uzupełnionego o grójecką Faurecie). W przypadku branży budowlanej trudno o wskazanie jakiejś dominującej specjalizacji – trudno mówić więc o specyficznym klastrze budowlanym.

¹ Dla celów statystycznych województwo mazowieckie (NUTS 2) podzielone jest na pięć podregionów (NUTS3): ciechanowsko-płocki, ostrołęcko-siedlecki, radomski, warszawski zachodni, m. Warszawa.

3. KLASTRY JAKO NARZĘDZIE STRATEGII ROZWOJU REGIONALNEGO

Za jedną ze skutecznych form wspierania rozwoju regionalnego i lokalnego uważa się obecnie politykę promującą powstawanie klastrów. Uznawane są one za najwyższą formę przestrzennej organizacji przemysłu. Klastry, odnosząc sukcesy w określonych dziedzinach działalności, decydują o przewadze konkurencyjnej regionów.

Funkcjonuje wiele określeń opisujących zjawisko przestrzennej koncentracji przedsiębiorstw powiązanych między sobą siecią relacji i więzi kooperacyjnych oraz konkurencyjnych, często skupionych wokół i współdziałających z uniwersytetami oraz innymi instytucjami, w tym władzami lokalnymi. Spośród wielu definicji i prób opisu zjawiska klastrów za kompleksową, bo ujmującą niemal w całość zgłaszane wcześniej postulaty, wydaje się definicja zaproponowana przez Brodzickiego i Szultka[1]. Definiują oni klastery jako „przestrzennie skoncentrowane skupisko przedsiębiorstw (jednocześnie konkurujących i kooperujących ze sobą) oraz instytucji i organizacji, powiązanych wzajemnymi relacjami o formalnym i nieformalnym charakterze, opartymi na tzw. wspólnej trajektorii rozwoju, na przykład technologii, rynkach zbytu itd.” Ujęcie to odnosi się do kilku wspólnych cech wyróżniających klastry, tj. koncentracja przestrzenna, ponadprzeciętna intensywność różnorodnych powiązań i interakcji, konkurencja i współpraca oraz korzyści wynikające ze wspólnej lokalizacji[2]. Efekty synergiczne klastry opierające się na zaistnieniu interakcji pomiędzy aktorami środowiska lokalnego wynikają z dyfuzji *know-how*, wykształcenia podaży wyspecjalizowanej siły roboczej, rotacji kadr w ramach klastry, otwartości na innowacje i zdolności ich absorpcji, przyciąganiu nowych zasobów i przedsiębiorstw. Dzięki powyższym czynnikom klastry stają się strukturą ułatwiającą przepływ informacji, sprzyjającą procesom wymiany doświadczeń, uczenia się i pobudzającą innowacyjność. Wzrostowi interakcji sprzyja poprawa efektywności wykorzystania czynników produkcji poprzez współpracę przy opracowaniu nowych produktów lub technologii [1]. Funkcjonowanie klastry prowadzi do poprawy wydajności pracy, a tym samym podniesienia zdolności konkurencyjnych podmiotów gospodarczych w nim uczestniczących oraz całego regionu. Współpraca i bliskość przestrzenna oraz ruchliwość personelu prowadzi do wysokiej innowacyjności, zwłaszcza w dziedzinie procesu wytwarzania i wzornictwa. Sprawia to, iż firmy konkurują głównie pod względem dyferencjacji, a nie kosztu. Jednocześnie przedsiębiorstwa, stowarzyszenia zawodowe, izby gospodarcze i samorząd lokalny tworzą instrumenty dzielenia ryzyka i innowacji, np. konsorcja oferujące poręczenia kredytowe czy współfinansowanie promocji eksportu oraz usług finansowych i biznesowych, na które pojedyncza mała firma nie może sobie pozwolić.

Mimo, że skupiska aktywności gospodarczej, dziś identyfikowane jako klastry, istniały daleko przed samym pojawieniem się tego pojęcia, w Polsce tematyka klastrów jest podnoszona dopiero od kilku lat, koncentrując się na próbie analizy funkcjonowania potencjalnych, i jak się wydaje, nie w pełni jeszcze wykształconych struktur o tym charakterze. W obliczu coraz powszechniej akceptowanej tezy, iż klastry mogą wywierać silny pozytywny wpływ na konkurencyjność i internacjonalizację podmiotów je tworzących [2], za niezmiernie istotne autorzy uznali pytanie o to, w jakim stopniu specyficzne cechy środowiska społeczno-ekonomicznego oraz infrastruktura instytucjonalna województwa mazowieckiego otwierają przestrzeń dla polityki inicjowania i wspierania klastrów.

4. UWARUNKOWANIA ROZWOJU KLASTRÓW W POWIECIE GRÓJECKIM

4.1. Uwarunkowania społeczne rozwoju regionu

Powiat grójecki zajmuje obecnie 126 772 ha powierzchni, na której mieszkało pod koniec 2006 roku 96.564 osoby. Spadek liczby mieszkańców w roku 2003 był spowodowany zmianami terytorialnymi.

Tabela 1. Ludność powiatu grójeckiego w latach 2002-2006. Stan na 31.12.

LUDNOŚĆ (STAN W DNIU 31 XII)						
	jednostka	2002	2003	2004	2005	2006
Ludność faktycznie zamieszkała	osoba	106 844	96 617	96 597	96 506	96 564
Ludność na 1 km ²	osoba	77	76	76	76	76

Źródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

Rynek pracy w powiecie grójeckim przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Rynek pracy powiatu grójeckiego w latach 2002-2006. Stan na 31.12.

RYNEK PRACY (STAN W DNIU 31 XII) w powiecie grójeckim						
Pracujący*						
W jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób; łącznie z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe).						
		2002	2003	2004	2005	2006
ogółem	osoba	31 542	31 950		32 767	33 032
sektor rolniczy	osoba	19 501	19 542		19 561	19 555
% ludności pracującej w sektorze rolniczym		62	61		60	59
sektor przemysłowy	osoba	5 225	5 500		5 671	6 033
sektor usługowy	osoba	6 816	6 908	7 535		7 444
Bezrobotni zarejestrowani						
ogółem	osoba	5 323	4 271	4 156	3 741	3 249
mężczyźni	osoba	2 597	2 185	2 122	1 925	1 575
kobiety	osoba	2 726	2 086	2 034	1 816	1 674
Stopa bezrobocia	%	-	-	10,0	8,9	7,7

Źródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

Na podstawie danych widać, że na obszarze powiatu grójeckiego w latach 2002-2006, 60% ludności pracowało w szeroko pojętym rolnictwie. Wartości absolutne pracujących w rolnictwie nie ulegały dużym zmianom. Procentowy udział ludności zmniejsza się od 62% w 2002 roku do 59% w roku 2006 i może świadczyć o systematycznie zwiększającej się mechanizacji i unowocześnianiu rolnictwa, a tym samym o zmniejszaniu się zapotrzebowania na najtańszy kapitał ludzki na tym obszarze (a zapewne również wzroście wydajności pracy w branży).

Analiza stopy bezrobocia wskazuje, iż mimo, że mamy do czynienia z obszarem, gdzie dominująca część ludności pracuje w rolnictwie to stopa bezrobocia nie jest wysoka i waha się w analizowanym okresie od 10% w roku 2004 do 7,7% w roku 2006. Dla

porównania przedstawiono w tabeli 3 stopę bezrobocia w sąsiadującym podregionie radomskim, którego charakterystyki są zupełnie inne.

Tabela 3. Rynek pracy podregionu radomskiego w latach 2002-2006. Stan na 31.12

RYNEK PRACY w podregionie radomski (STAN W DNIU 31 XII) wybrane cechy						
Pracujący*						
• W jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób; łącznie z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe).						
		2002	2003	2004	2005	2006
ogółem	osoba	-	180 661	181 528	183 248	183 261
sektor rolniczy	osoba	-	78 865	79 198	79 308	79 272
% ludności pracującej w sektorze rolniczym			43	44	43	43
Stopa bezrobocia	%	-	-	26,5	26,2	24,2

Źródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

W podregionie radomskim można zauważyć, mniejszą względną liczbę osób pracujących w rolnictwie 43%, ale zdecydowanie wyższą stopę bezrobocia. Wynika to zapewne ze zmian, jakie w latach dziewięćdziesiątych przechodziły podmioty przemysłowe skoncentrowane wokół Radomia i Pionek.

Istotna dla konkurencyjności regionu jest również aktywność społeczna. Jej miarą są z pewnością funkcjonujące organizacje społeczne. Wg wykazu Krajowego Rejestru Sądowego (II 2008) na terenie powiatu działa 29 organizacji społecznych, 10 stowarzyszeń, 6 fundacji, a także 13 rolniczych zrzeszeń branżowych. Do tej pory funkcjonują też spółdzielnie ogrodnicze i producenckie. Bardzo ciekawą grupą są rolnicze zrzeszenia branżowe. Jest to forma organizacyjna tzw. zorganizowanych grup producenckich. W przypadku powiatu grójeckiego są to przede wszystkim grupy producentów owoców. Poziom aktywności społecznej, jak na głównie wiejsko-rolniczy charakter regionu jest bardzo wysoki. Podkreślić jednak należy, iż aktywność ta koncentruje się głównie w dwóch głównych ośrodkach miejskich. Wyjątkiem są spółdzielnie i wspomniane wcześniej rolnicze zrzeszenia branżowe, których alokacja w powiecie jest bardziej równomierna. W tym przypadku interesujące jest, iż w jednej gminie, a nawet w jednym sołectwie funkcjonuje kilka zrzeszeń. Świadczy to z jednej strony o dużej konkurencji w branży producentów owoców co jest czynnikiem pozytywnym, ale z drugiej strony wobec charakteru tych instytucji świadczy też o słabej zdolności kooperacyjnej producentów, nawet tam, gdzie działają w imię wspólnych interesów.

4.2. Uwarunkowania gospodarcze rozwoju regionu

Dla dokonania pełniejszej oceny sytuacji konkurencyjnej regionu grójeckiego należy zwrócić uwagę na jego sytuację ekonomiczną.

Tabela 4. Aktywność gospodarcza w powiecie grójeckim i podregionie radomskim w latach 2002-2006 Stan na 31.12.

GOSPODARKA w powiecie grójeckim						
Podmioty gospodarcze (stan w dniu 31 XII)						
		2002	2003	2004	2005	2006
Ogółem	jed.gos p.	8 447	7 888	7 976	8 255	8 525
sektor publiczny	jed.gos p.	200	197	215	229	239
sektor prywatny	jed.gos p.	8 247	7 691	7 761	8 026	8 286
Podmioty gospodarcze wg sekcji PKD						
Sekcja A - Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	jed.gos p.	448	466	417	453	491
% udział sekcji A w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych		5,3	5,9	5,2	5,5	5,8
GOSPODARKA w podregionie radomskim						
Podmioty gospodarcze (stan w dniu 31 XII)						
Ogółem	jed.gos p.	56 715	57 845	56 736	56 852	57 334
sektor publiczny	jed.gos p.	1 738	1 923	1 969	1 998	2 002
sektor prywatny	jed.gos p.	54 977	55 922	54 767	54 854	55 332
Podmioty gospodarcze wg sekcji PKD						
Sekcja A - Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	jed.gos p.	1 664	2 027	1 806	1 923	2 067
% udział sekcji A w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych		2,9	3,5	3,2	3,4	3,6

Źródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

Zebrane w tabeli 4 dane przedstawiające gospodarkę w powiecie grójeckim na tle gospodarki podregionu radomskiego pokazują, że ogólna liczba podmiotów gospodarczych po spadku w roku 2003 wykazuje tendencje wzrostową, zarówno w sektorze publicznym, prywatnym, jak i w branży rolniczej. Podmioty gospodarcze sekcji A (wg klasyfikacji PKD Rolnictwo, Łowiectwo, Leśnictwo) stanowiły odpowiednio w analizowanym okresie, w powiecie grójeckim od 5,2% -5,9% wszystkich podmiotów gospodarczych. W tym samym czasie w podregionie radomskim podmioty gospodarcze Sekcji A (Rolnictwo, Łowiectwo, Leśnictwo) stanowiły od 2,9% do 3,6 % wszystkich podmiotów.

Z przedstawionych analiz wynika, że dominująca część ludności powiatu grójeckiego jest zatrudniona w obszarze rolnictwa, warto zatem dokonać analizy typu użytków rolnych w powiecie grójeckim. W tabeli przedstawiono powierzchnię użytków rolnych w powiecie grójeckim w latach 1997-2005, z uwzględnieniem dominujących obszarów.

Tabela 5. Typy użytków rolnych na obszarze powiatu grójeckiego, w tym sadów, w latach 1997-2006 Stan na 31.12.

Typy użytków rolnych w powiecie grójeckim w latach 1997-2005 w ha									
Typy użytków rolnych w ha	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Powierzchnia użytków rolnych	251 470	253 242	252 855	253 190	253 217	253 933	244 902	245 362	245 768
Sady	81 750	82 452	83 364	86 594	89 735	91 161	94 450	96 765	97 967
Udział % powierzchni sadów w powierzchni użytków rolnych	33	33	33	34	35	36	39	39	40
% przyrost lub spadek powierzchni sadów w stosunku do roku poprzedniego		0,86	1,11	3,87	3,63	1,59	3,61	2,45	1,24

Zródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

Jak widać w okresie 1997-2005 ogólna powierzchnia użytków rolnych zmalała. Tymczasem pomimo zmniejszającego się arealu powierzchni użytków rolnych w powiecie grójeckim, powierzchnia sadów systematycznie rośnie zarówno w wartościach absolutnych, jak również udziału w powierzchni użytków rolnych. W przedstawionym okresie powierzchnia sadów wzrosła o 16,76% w stosunku do roku 1997.

4.3. Uwarunkowania w sferze finansów

Oceniając uwarunkowania powstawania i efektywnego funkcjonowania struktur klastrowych nie można pominąć aspektu finansowego. Jest on widoczny w dwóch wymiarach: finansów powiatu oraz gmin, a także istnienia lokalnych instytucji finansowych.

Analizując dane z tabeli 6. można stwierdzić, że po spadku w 2003 wydatków z budżetów gmin, dochodu budżetu powiatu ogółem, wydatków z budżetu powiatu ogółem w następnych latach 2004-2006 wszystkie te kategorie wykazują tendencję wzrostową. Warto zauważyć, że w obserwowanym okresie dochody budżetu powiatu przewyższały wydatki budżetu tylko w roku 2002. W kolejnych latach 2003-2006 wydatki z budżetu powiatu przekraczają dochody. Wyraźnie widać również porównując wydatki z budżetów gmin z wydatkami z budżetów powiatów, kto faktycznie dysponuje środkami finansowymi. Wydatki z budżetów gmin w przeliczeniu na jednego mieszkańca, ponad trzykrotnie przewyższają wydatki z budżetu powiatu w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Porównując wartości absolutne na początek i koniec analizowanego okresu wydatki z budżetów gmin ogółem wzrosły o 34,9%, dochody budżetu powiatu ogółem wzrosły o 34,76%, wydatki z budżetu powiatu ogółem wzrosły o 33,49 %.

Na terenie powiatu funkcjonuje pięć mających tam siedzibę lokalnych instytucji finansowych – banków spółdzielczych. Są to banki w Jasieńcu, Belsku Dużym, Grójcu, Warce i Chynowie. Ich sytuacja finansowa jest stabilna.

Tabela 6. Dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego* w powiecie grójeckim w latach 2002-2006 Stan na 31.12.

Dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego* w powiecie grójeckim w latach 2002-2006						
		2002	2003	2004	2005	2006
Ludność faktycznie zamieszkała	osoba	106 844	96 617	96 597	96 506	96 564
Wydatki z budżetów gmin ogółem	zł	154 529 785	127 870 826	148 378 503	162 351 292	188 398 520,74
Wydatki z budżetów gmin ogółem na 1 mieszkańca	zł	1 446,31	1 323,48	1 536,06	1 682,29	1 951,02
% przyrost lub spadek wydatków z budżetów gmin ogółem na 1 mieszkańca	%		-8,49	16,06	9,52	15,97
Dochody budżetu powiatu ogółem	zł	47 967 329	40 442 997	42 228 714	48 945 077	58 421 187,57
Dochody budżetu powiatu ogółem na 1 mieszkańca	zł	448,95	418,59	437,16	507,17	605,00
% przyrost lub spadek wydatków dochodu budżetu powiatu ogółem na 1 mieszkańca	%		-6,76	4,44	16,01	19,29
Wydatki z budżetu powiatu ogółem	zł	48 994 845	42 344 052	49 326 067	50 960 029	59 110 721,52
Wydatki z budżetu powiatu ogółem na 1 mieszkańca	zł	458,56	438,27	510,64	528,05	612,14
% przyrost lub spadek wydatków z budżetu powiatu ogółem na 1 mieszkańca	%		-4,43	16,51	3,41	15,92

* Do roku 2005 dane prezentowane z dokładnością do 1 zł.

Źródło opracowanie własne na podstawie danych GUS [5].

Tabela 7. Sytuacja finansowa banków spółdzielczych powiatu grójeckiego (31.12.2006)

BANKI SPÓŁDZIELCZE W POWIECIE GRÓJECKIM (DANE W TYS PLN)				
	Rok sprawozdawczy	Kapitały własne	Aktywa	Współczynnik wypłacalności
Bank Spółdzielczy w Grójcu	2006	24.835,9	84.809,1	42,9%
Bank Spółdzielczy w Warce	2006	8.421,2	75.214,6	13,1%
Bank Spółdzielczy w Jasieńcu	2006	3.997,5	44.505,2	11,5%
Bank Spółdzielczy w Chynowie	2006	5.416,2	34.186,9	23,7%
Bank Spółdzielczy im. Stefczyka w Belsku Dużym	2006	6.755,2	66.756,9	9,7%

Źródło opracowanie własne na podstawie danych Monitora Polskiego B [6].

Jak wskazują dane zawarte w powyższej tabeli sytuacja finansowa banków spółdzielczych mających siedzibę w powiecie grójeckim na tle całej branży jest bardzo dobra. Może jedynie trochę niepokoić współczynnik wypłacalności banku w Belsku Dużym. Należy podkreślić, że wszystkie badane banki wypełniają kryterium 1 mln EUR funduszy własnych, co w polskich warunkach wciąż nie jest regułą. Należy też zwrócić uwagę na jeden trudny do pominięcia czynnik, jakim jest geograficzna alokacja tych instytucji. Otóż są one ulokowane w miejscach koncentracji produkcji i przetwórstwa

owoców (a przecież nie cały powiat jest równomiernie „usadowiony”). Można więc zwrócić uwagę, że siła klastra z pewnością jest oparta o lokalne silne instytucje finansowe, ale też siła tych instytucji wynika z siły klastra „owocowego”.

5. KLASTRY JAKO CZYNNIK KONKURENCYJNOŚCI POWIATU GRÓJECKIEGO

Powiat grójecki jest historycznie powiatem o charakterze rolniczym z dużym udziałem gospodarstw o charakterze sadowniczym. Stąd istnienie klastra, w dużym uproszczeniu okreśmy go mianem „owocowego”, nie powinno dziwić. Natomiast, jak doszło do powstania innych rozpoznanych klastrów. Klastr samochodowy to przede wszystkim giełda w Słomczynie, ale też historycznie zakłady FSO w Grójcu. Natomiast klastr transportowy jest wynikiem potrzeb logistycznych dużych podmiotów gospodarczych tj. Faurecia w Grójcu czy Browar w Warce. W oparciu o te podmioty, tak jak to ma miejsce w przypadku innych dużych podmiotów produkcyjnych o znaczących potrzebach przewozowych w wyniku działań outsourcingowych powstają lokalne podmioty zajmujące się działalnością transportową, z których być może w przyszłości powstaną średnie i duże firmy przewozowe. Autorzy mają natomiast trudności z interpretacją źródeł powstania klastra chemicznego i opakowań.

Jednak najciekawszy i najbardziej wpływający na konkurencyjność regionu jest klastr „owocowy” i jemu poświęcona będzie dalsza część rozważań. Na klastr ten składała się będzie: duża liczba małych gospodarstw sadowniczych, 20 dużych producentów owoców (w tym 4 spółdzielnie), 45 podmiotów zajmujących działalnością usługową na rzecz producentów owoców, 38 podmiotów zajmujących się przetwórstwem spożywczym (głównie produkcją koncentratów, soków i napojów), 24 podmioty zajmujące się pośrednictwem i sprzedażą hurtową owoców (w tym kilka z kapitałem zagranicznym – w większości z krajów WNP), 13 rolniczych zrzeszeń branżowych oraz jedno stowarzyszenie. Jednocześnie jako elementy wzmacniające ten klastr należy wskazać wspomniane wcześniej klaster – opakowań i transportowy. „Gęstość” przestrzenna tej struktury, stopień uzależnienia podmiotów i ich różnorodność wskazuje, że z pewnością mamy do czynienia z organizacją o charakterze klastrowym.

Należy zwrócić uwagę na kilka uwarunkowań funkcjonowania tego klastra, które bez wątplenia będą miały wpływ na konkurencyjność podmiotów funkcjonujących w powiecie grójeckim, a z nimi i całego regionu.

5.1. Istnienie lokalnych pośredników i odbiorców

Z dużą dozą prawdopodobieństwa można wnioskować, że spora część produkcji trafia do odbiorców lokalnych. Ich liczba jest wystarczająco duża by stanowić stabilne źródło popytu na owoce. Silnie stabilizuje to sytuację finansową producentów i poważnie ogranicza ich ryzyko. Część z przetwórców jest kapitałowo lub organizacyjnie powiązanych z producentami (szczególnie tymi większymi) co pozwala tym ostatnim na realizowanie wyższej marży niż z prostej sprzedaży owoców. Należy też wskazać, że na podstawie przeprowadzonych w 2004r badań [3] na reprezentacyjnej grupie polskich sadowników, że duża część produkcji owocowej przeznaczona jest dla przetwórstwa przemysłowego. Dotyczyło to ok. 37% zbiorów jabłek, ok. 11% zbiorów gruszek, ok. 74% zbiorów wiśni, ok. 90% zbiorów porzeczek i agrestu. Bliskość lokalnych przetwórców pozwala szacować, że w przypadku producentów z powiatu grójeckiego

odsetek ten jest jeszcze wyższy. Nie bez znaczenia jest też bliskość rynku hurtowego w Broniszach.

5.2. Silna infrastruktura branżowa

Siłą owocowego klastra grójeckiego jest znacząco lepsza niż w innych częściach kraju infrastruktura. Zaliczyć do niej należy przede wszystkim istnienie systemu transkacyjnego – rynku hurtowego w Broniszach. Nie funkcjonuje on według modelu tak nowoczesnego, jak np. stosowany w Belgii czy Francji, ale poprawnie funkcjonując daje producentom alternatywny w stosunku do pośredników kanał sprzedażowy pozwalający na realizację wyższych marż handlowych. Oprócz tego działają liczni pośrednicy lokalni (24). Trafiają oni ze swoją ofertą do mniejszych producentów, ale coraz częściej specjalizują się w pośrednictwie w sprzedaży zagranicznej. Bardzo ważnym elementem infrastruktury są podmioty świadczące różne usługi pomocnicze. Jest ich bardzo dużo, bo aż 45 (ok. 15% podmiotów rejestrowanych w KRS z tego powiatu). Co ważniejsze coraz częściej pojawiają się podmioty świadczące bardziej zaawansowane usługi, takie choćby, jak profesjonalny skład. Istnieje też stowarzyszenie zajmujące się edukacją profesjonalną, a także internetowy portal sadowniczy.

5.3. Umiejętność reprezentowania własnych interesów

W powiecie rozpoznano 16 podmiotów, których istotą jest reprezentacja zewnętrzna producentów i przetwórców owoców. Trzynastcie z nich to wspomniane już poprzednio rolnicze zrzeszenia branżowe. Istnienie tej formy bardzo podnosi zdolność konkurencyjną branży, a w konsekwencji i regionu. Niepokojąca jest jednak ich koncentracja wokół trzech centrów: Grójca, Warki i Mogielnicy. Rodzi się bowiem pytanie co z pozostałymi producentami. Jest też coś bardziej niepokojącego. To powstawanie kilku zrzeszeń w jednej gminie, a nawet sołectwie. Dla przykładu we wspomnianym St. Truiden jest tylko jedno takie zrzeszenie, ściśle współpracujące z władzami regionu, ale też z spółdzielnią obsługującą producentów i organizującą skład towarów oraz platformę obrotu (system aukcji owoców).

5.4. Istnienie klastrów powiązanych

Dla właściwego funkcjonowania klastra podstawowego (bo takim zdaniem autorów jest klaster owocowy) niezbędne jest pojawienie się sieci usługodawców tj. producenci opakowań, podmioty zapewniające towarowy transport hurtowy, czy usługi spedycyjne. W przypadku powiatu grójeckiego i ten warunek jest spełniony.

5.5. Aktywne władze lokalne i aktywność społeczna

W przypadku powiatu grójeckiego należy zwrócić uwagę, że większość środków jest skoncentrowanych w gminach i właśnie tam można szukać przyczyn oparcia struktur klastrowych o aktywność lokalną w kliku (a jednak nie wszystkich) gminach powiatu. Nie bez znaczenia jest też aktywność społeczna, która w tych samych gminach jest większa.

6. PODSUMOWANIE

Powiat grójecki jest jedną z najciekawszych jednostek terytorialnych województwa mazowieckiego. Można ocenić, że jego potencjał konkurencyjny jest stosunkowo wysoki. Wpływają na to liczne czynniki. Do najważniejszych zaliczyć można właśnie wytworzenie przyjaznego środowiska biznesowego. Dzięki niemu powstały bowiem

rozpoznane przez autorów organizacje klastrowe. Czynniki, które ich należy wskazać, jako kluczowe są:

- uwarunkowania historyczne – region tradycyjnie rolniczy, z przeważającym udziałem rolnictwa w strukturze zatrudnienia i długimi tradycjami w działalności sadowniczej oraz przetwórstwie spożywczym (głównie owoców i warzyw),
- uwarunkowania społeczne – odpowiedni poziom kapitału ludzkiego i duży poziom aktywności społecznej (ogólnospołecznej, jak i branżowej),
- infrastruktura organizacyjna i finansowa – istniejące formy organizacji rynku (rynek hurtowy, pośrednicy, organizacje branżowe, usługodawcy działający na rzecz podmiotów, lokalne instytucje finansowe),
- kooperatywne władze samorządowe.

Połączenie tych właśnie czynników umożliwiło wytworzenie komparatywnej przewagi powiatu grójeckiego – szczególnie wobec ościennych jednostek administracyjnych. Zmiany społeczne (stały wzrost aktywności społecznej) i gospodarcze (rosnąca liczba podmiotów gospodarczych, rosnący areal sadów- pomimo spadku wielkości użytków rolnych) wskazują, iż udało się w tym powiecie wytworzyć znaczący potencjał konkurencyjny i co autorzy konstatują z dużą przyjemnością, oceny o dużym zagrożeniu konkurencyjnym dla producentów owoców w Europie Zachodniej ze strony „regionu” (a może właściwiej „klastra” owocowego) znajdują uzasadnienie. Innymi słowy zdolność do wykreowania warunków sprzyjających powstawaniu silnych i wyspecjalizowanych organizmów klastrowych staje się obecnie podstawą myślenia o tworzeniu efektywnej strategii rozwoju regionalnego. Nie jest przy tym ważne, czy powstawanie klastrow jest wynikiem działań „odgórnych” władz regionu czy procesem oddolnym. Powiat grójecki, jako fragment „biedniejszej” części województwa mazowieckiego, jest tego najlepszym przykładem.

LITERATURA

- [1] Brodzicki T., S. Szultka, *Koncepcja klastrow a konkurencyjność przedsiębiorstw*, Organizacja i Kierowanie 2002, nr 4 (110).
- [2] Gorynia M., Jankowska B., *Wpływ klastrow na konkurencyjność i internacjonalizację przedsiębiorstw*, Gospodarka Narodowa 2007, nr 7–8;
- [3] Maliszewski M., Rola grup producenckich a przyszłość polskiego sadownictwa, <http://polskiesadownictwo.pl>
- [4] Nowak. A., Zalewska M., Kozioł W., Ludwicki T., Tchorek G., *Spółeczna i ekonomiczna aktywność regionu ciechanowsko-płockiego*, Region płocki w strategii rozwoju Mazowsza; Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego; Warszawa 2007
- [5] Dane GUS <http://stat.gov.pl>
- [6] Monitor Polski B

ASPECTS OF EFFECTIVE USE OF CLUSTER STRUCTURES IN REGIONAL CONCURRENCE. EVALUATION ON GRÓJECKI POWIAT BASIS

Aspects of grójecki powiat growth are presented. An essay to identify concurrence advantages in different economic domains is undertaken. At least in the orchards domain the grójecki powiat created strong concurrence environment identified as fruit cluster.